

Jeroen Touwen

VOORTBOUWEN OP BRAUDEL OF FOGEL?

Een pleidooi voor interdisciplinaire economische geschiedenis in Nederland en Vlaanderen

This article surveys the developments in economic historiography during the past fifty years and attempts to outline a perspective on future development in economic history in the Netherlands and Belgium. A distinction is made between non-cliometric economic history and New Economic History (or cliometrics). Non-cliometric history is economic history which does not explicitly focus on econometric model building, and which is more apt to cooperate with social history. In the Netherlands, this type of economic history has developed strongly, due to the organizational cohabitation of economic and social history, but it needs to explicitly address methodological issues and discuss their value with scholars in the social sciences. I argue that a conscious and explicit application of social science methods (in addition to economic theory) enriches economic history as it enriches social history. Dutch economic historiography will benefit from the 'Braudelian' legacy of applying methods and concepts from the social sciences rather than exclusively focusing on the 'Fogelian' neo-classical economic model. A clear-cut example of social science methodology usable in economic history is the study of (international) political economy, which supplies concepts and theories that enrich economic history of the modern period.

De cliometrische revolutie van de jaren zestig van de twintigste eeuw zorgde ervoor dat de economische geschiedenis een heel eigen koers ging varen, los van de sociale en culturele geschiedenis. Vooral in de Verenigde Staten, waar economische geschiedenis dikwijls is ondergebracht bij economische faculteiten, zien wij nog steeds een sterke nadruk op cliometrie. Hoewel de cliometrie inmiddels het fenomeen 'instituten' heeft omarmd, is haar kern (een focus op regressiemodellen) hetzelfde gebleven. Het lijkt alsof niet-clio-metrische economische geschiedenis een minder duidelijke positie heeft. In Nederland en Vlaanderen is de niet-clio-metrische economische geschied-schrijving echter sterk vertegenwoordigd, gedeeltelijk ook door de sterkere banden met de sociale geschiedenis. Hoewel sommige Nederlandse onder-zoekers aansluiting zochten en vonden bij het internationale debat in de clio-metrie of *New Economic History*, heeft de economische geschiedenis zich in Nederland niet zo sterk losgemaakt van de sociale geschiedenis (waarmee

zij dikwijls een afdeling of subfaculteit vormde) als in de Verenigde Staten. Dit geldt niet alleen voor de vroegmoderne economische geschiedenis, die in het algemeen nauwer verweven lijkt met de sociale geschiedenis, maar ook voor de niet-cliometrische economische geschiedenis van de negentiende en twintigste eeuw.

Momenteel leven wij in een tijdperk van globalisering en digitale informatieontsluiting waardoor het wetenschapsbedrijf steeds sterker internationaal gericht wordt. Een sterke wetenschappelijke oriëntatie op de Verenigde Staten valt daarbij niet te ontkennen. Hoe moeten wij in dit licht de toekomst zien van de economische geschiedenis in Nederland? Moet deze, om meer aansluiting te vinden bij de internationale debatten, zich sterker richten op de cliometrie en regressie-analyse van economische gegevens centraal stellen, om bijvoorbeeld vaker toegang te krijgen tot *The Economic History Review* en *Explorations in Economic History*? Of zijn er andere wegen die de Nederlandse en Vlaamse economische geschiedenis kan volgen om toch ook in internationaal opzicht een goede positie te behouden, en hoe verhouden die zich tot de internationale trends in het onderzoek? Dit artikel stelt dat de kruisbestuiving tussen economische en sociale geschiedenis, die leidt tot een bredere oriëntatie op sociaalwetenschappelijke methoden, een uitweg biedt uit beknelling van het neo-klassieke model, zoals de dominantie van het marktmodel kan worden genoemd.

Hoewel er in onze regio een vrij sterke organisatorische samenhang is tussen de economische en de sociale geschiedenis, vormen zij in feite tamelijk ongelijke delen. Economische geschiedenis leunt in hoge mate op de economische theorie. Sociale geschiedenis incorporeert een brede waaier aan sociaalwetenschappelijke methoden en technieken. Toch is er een raakvlak in de thematiek: de wijze waarop mensen in het verleden hun inkomen verdienen is nauw verwant aan de wijze waarop mensen zich in het verleden identificeerden met een bepaalde groep, hoe deze groepen met elkaar omgingen, en de vraag of het mogelijk was je van de ene naar de andere groep te verplaatsen. Markten staan niet los van sociale structuren, noch van cultuur.

De laatste tijd heeft door de inbreng van meer culturele aspecten de engere term 'sociaal-economisch' een wat belegen bijmaak gekregen, maar pakweg dertig jaar geleden was hier een emancipatie gaande zowel in de thematiek als de methodologie van het onderzoek. De resultaten daarvan mogen best genoemd worden. De economische en sociale geschiedenis blijft door haar sociaalwetenschappelijke methodologie en operationalisering weliswaar een aparte richting in de historische wereld, maar de sociaal-economische thematiek valt niet meer weg te denken uit de *mainstream* geschiedbeoefening – waarmee ik de algemene en de Nederlandse geschiedenis bedoel die haar weg vindt naar de geïnteresseerde leek, in de schoolboeken wordt opgenomen en een plaats inneemt in het openbare debat. Intussen heeft ook in de algemene geschiedenis de geschiedenis van sociale groepen en van de industrialisatie

een plaats gekregen, hetgeen tot uiting komt in aandacht voor thema's als levensomstandigheden van arbeiders, gevolgen van industrialisatie, vormen van economisch beleid, en effecten van technologische ontwikkeling.¹

Terugblik 1: de Annales en Braudel

De economische geschiedenis begon als een *aspectgeschiedenis* – een emancipatiebeweging, geleid door historici als Von Schmoller en Bücher, die ieder op hun manier thema's als inkomstenbronnen en de herkomst van welvaart op de agenda zetten.² Een belangrijke volgende stap werd gezet door Febvre en Bloch, die in de *Annales* deze aspectgeschiedenis voorzagen van een methodische onderbouwing. Je zou dit kunnen samenvatten als onderzoeksthema's agenderen en positivisme bepleiten. Vervolgens gaf Fernand Braudel de economische en sociale geschiedenis aanzien door een brug te slaan naar de algemene geschiedschrijving.

Zoals we allemaal weten introduceerde Braudel de *longue durée* als het decor van de historische gebeurtenissen, als de basis van de politieke en religieuze macht. Braudel besteedde hiermee expliciet aandacht aan de inbedding van zachte onderwerpen op een harde onderbouw (in feite een omkering van de momenteel modieuze culturele *embeddedness* van het prijsmechanisme). Hij zorgde ervoor dat de *histoire totale* methodisch werd onderbouwd en ontwikkelde een vorm van geschiedenis die zich zowel richtte op feiten als op ontwikkelingen, die patronen verkoos boven gebeurtenissen, groepen boven personen plaatste en regio's in plaats van landen analyseerde. Toch kunnen wij hem niet als aartsvader van de 'harde' economische geschiedenis beschouwen. Daarvoor was veel van zijn werk te anekdotisch en eerder gericht op het formuleren van problemen dan op het systematisch formuleren en toetsen van hypothesen.³

1. Handboeken als Palmer's *A history of the modern world* en vooral McKay's *A history of world societies* besteden uitvoerige aandacht aan deze onderwerpen. R.R. Palmer, Joel Colton en Lloyd Kramer, *A history of the modern world* (9e druk; New York 2002); John P. McKay, Bennett D. Hill, John Buckler, *A history of world societies* (5e druk; New York 1999). De laatste vermeldt op de kaft dat er veel aandacht wordt besteed aan sociale geschiedenis.

2. Compacte samenvattingen van deze generatie zijn te vinden in bijvoorbeeld Michael Bentley, *Modern historiography. An introduction* (Abingdon 1999); Stefan Berger, Heiko Feldner, Kevin Passmore (eds.), *Writing History. Theory & practice* (Londen 2003) en J.W. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet. Hoe de economische geschiedenis onze ideeën over economische groei veranderde* (Utrecht 2003) 37-80.

3. Zie bijvoorbeeld S. Kinser, 'Capitalism enshrined: Braudel's trypych of modern European history', *Journal of Modern History (JMH)* 53 (1981) 673-682 aldaar 677; J.H. Hexter, 'Fernand Braudel and the Monde Braudellien.' *JMH* 42 (1972) 61-145, aldaar 66, 122, 133; H.R. Trevor Roper, 'Fernand Braudel, the Annales and the Mediterranean', *JMH* 44 (1974) 468-479; I. Wallerstein, 'Braudel on capitalism, or everything upside down', *JMH* 63 (1991) 354-361.

Braudel verpersoonlijkte in feite de tweede generatie van de *Annales*-school en moet als zodanig los worden gezien van de vroege *Annales*. Hoewel Stoianovich stelt dat Braudel gezien kan worden als de personificatie van de *Annales*, wordt toch ook vaak een scheiding aangebracht tussen de vroege *Annales* onder Bloch en Febvre, die de eerste vijftien jaar besloegen, en de periode die werd gedomineerd door Braudel.⁴ Kinser benadrukt dat de periode van Braudel (1950-1970) niet kan worden gelijkgesteld aan het 'structuralisme' dat in de jaren zeventig en tachtig populair was, ook al geeft de historisch-geografische nadruk op *longue durée* daar enige aanleiding toe.⁵

Dat Braudel in de titel van deze bijdrage genoemd wordt, is echter niet op grond van de *longue durée* of zijn inspanningen om *histoire totale* te schrijven. Wat Braudel tot in lengte van dagen heeft verkondigd (overigens in het verlengde van de boodschap van de *Annales*-school), is dat de geschiedenis methodes kan incorporeren uit de sociale wetenschappen en dat deze methodes een noodzakelijke verrijking vormen van de gereedschapskist van de historicus om het verleden in al zijn facetten te bestuderen en te analyseren. Zo beschouwd vormt Braudel de inspiratiebron voor het incorporeren van sociaalwetenschappelijke methoden – afkomstig uit disciplines die zich elk inmiddels alweer bijna een halve eeuw verder ontwikkeld hebben.

Terugblik 2: Cliometrische revolutie

De *Annales* hebben niet voor een scheiding tussen economische en sociale geschiedenis gezorgd, maar de *New Economic History* of 'cliometrie' deed dat wel. Op methodisch vlak was de cliometrische revolutie, die in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw in de Verenigde Staten begon, voor de economische geschiedenis van doorslaggevende betekenis. Met historici als Rostow, Conrad & Meyer en Fogel & Engerman ontstond een vakgebied dat de econometrische methode toepaste op de geschiedenis. Dit had misschien tot een vruchtbaar huwelijk met de *Annales* kunnen leiden, ware het niet dat de cliometristen een nieuwe generatie vormden, die zich juist wilde onderscheiden van de bestaande historische vakkring en bovendien meer rigide wilde zijn in haar methode dan de *Annales*.⁶

4. T. Stoianovich, *French historical method: the Annales paradigm* (Ithaca 1976) 22.

5. S. Kinser, 'Annaliste paradigm?: the geo-historical structuralism of Fernand Braudel', *American Historical Review*, 86 (1981) 63-105, herdrukt in S. Clark (ed.), *The Annales school: critical assessments*. 4 Vols. (Londen 1999) 111, 124-75.

6. Drukker noemt als redenen tevens dat (a) de *Annales*-historici zich bedienden van het voor veel Amerikanen ontoegankelijke Frans; (b) dat de *New Economic History* zich bediende van een ontoegankelijk technisch jargon; (c) de humaniora minder internationaal geïntereerd waren dan nu, mede omdat internet nog niet bestond. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet*, 250.

Met de *New Economic History* ontstond een specialisme dat los van de *mainstream* geschiedschrijving kwam te staan. Ook zorgde deze omwenteling voor een sterkere scheiding tussen de economische en de sociale geschiedenis. In tijdschriften als *Journal of Economic History*, *Economic History Review*, *European Review of Economic History* en *Explorations in Economic History* staan sindsdien artikelen die zich bedienen van econometrie: kwantitatief, technisch en gebruikmakend van wiskundige formules. Dit zijn artikelen die zich in een ander discours bevinden dan wat studenten aan een Faculteit der Letteren verwachten aan te treffen. Geholpen door de mogelijkheden van de computer, die de systematische analyse van grote gegevensbestanden mogelijk heeft gemaakt, en gebruikmakend van de modellen uit de economische theorie, heeft deze economische geschiedenis zich ontwikkeld tot een nomothetische specialisatie waarin modellen, grafieken en tabellen de hoofdrol spelen. Hierin treffen we, behalve de reeds genoemde, namen aan als Gerschenkron, Barsby, Cameron, Gregory, Kindleberger, North, Maddison en White, met in hun voetsporen collega's als Crafts, David, Eichengreen, Lindert, McClosky, O'Rourke, Temin en Williamson (om slechts een greep te doen uit de bekendere buitenlandse namen).

Het gevolg van de bèta-aanpak van de cliometristen was dat een groot deel van de academische wereld steeds minder begreep waar economische geschiedenis over ging, of de economische geschiedenis zelfs verweet dat de mens schuilging achter feiten en cijfers. Conrad en Meyer provoecerden ook wel een beetje door de winst te berekenen op een investering in een *prime field wench*, aldus slavinnen ogenschijnlijk reducerend tot een kapitaalgoed.⁷ Dichter bij huis, in Engeland, leidde de tegenstelling tussen de ontwikkeling van het reële inkomen en de levensomstandigheden van de arbeidersbevolking tot het felle levensstandaardendebat. Het nieuwe van de cliometrie of de 'econometrische geschiedenis' was niet het gebruik van cijfers maar het testen van correlaties in een formeel model, zodat 'écht-wetenschappelijke' verklaringen werden bereikt. Hetgeen overigens heel wat variabelen buitensloot, zoals Mathias zegt: 'All other potential – but unspecified – variables in the explanation of change were outside the model and therefore unusable in comparable terms. Eclectic explanations might be interesting, like stamp collecting, but they had no claim to scientific status.'⁸

7. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet*, 92-93.

8. Peter Mathias, 'Economic history: living with the neighbours', lezing aan Luiss Guido Carli Universiteit, Rome, 7 juni 2007 (<http://www.luiss.it/eventi/20060607/mathias.pdf>) 5. Zie ook Peter Mathias, 'Economic history: still living with the neighbours', *Journal of European Economic History* 35 (2006) 39-54. De tekst is een soort epiloog bij Mathias' inaugurele rede: Peter Mathias, *Living with the neighbours* (Oxford 1971); tevens verschenen in B. Harte (ed.), *The study of economic history: collected inaugural lectures* (Londen 1971) 367-383; zie ook Peter Mathias 'Still living with the neighbours', in P. Hudson (ed.), *Living economic and social history* (Glasgow 2001) 232-235.

Economische geschiedenis en economische theorie

In de *New Economic History* heeft Fogel de toon gezet met zijn beroemde uitspraak (uit 1965) dat nu eindelijk de ‘reunification of economic theory and economic history’, die reeds in de negentiende eeuw inzet was van de *Methodenstreit*, tot stand was gekomen. Dit betekende een definitieve overwinning voor deductionistische geschiedschrijving gebaseerd op het klassieke economische model. Deze uitspraak deed Fogel in een beroemd geworden artikel in *The American Economic Review* en het is de moeite waard er even naar te kijken. Ten eerste stelt Fogel: ‘One can observe in the work of the new generation of economic historians a departure from the past sufficient to justify a title like new economic history.’⁹ Dit was in 1965 een zinvolle opmerking ter verdediging van de nieuwe aanpak, maar impliceert evenzeer dat de beperking van het economische model wordt opgezocht. Fogel impliceerde met een verwijzing naar de *Methodenstreit* dat de traditionele economische geschiedenis nog altijd inductief te werk ging (redenerend vanuit de unieke historische omstandigheden). Toch had, zoals we zagen, rond die tijd de *Annales*-school reeds een (positivistische) vernieuwing in de economische geschiedenis te weeg gebracht. Anno 2007 kunnen we vaststellen dat de ‘overige’, niet-cliometrische economische geschiedenis – denk bijvoorbeeld aan techniekgeschiedenis of bedrijfsgeschiedenis – niet zomaar kan worden afgeserveerd als negentiende-eeuwse inductionistische *old economic history*. Men kan moeilijk stellen dat aan het begin van de eenentwintigste eeuw de techniekgeschiedenis, wereldgeschiedenis, bedrijfsgeschiedenis of de geschiedenis van de politieke economie alle gespeend zijn van bewijsvoering of wetenschappelijke methodes, terwijl ze tegelijkertijd ook moeilijk ‘cliometrisch’ genoemd kunnen worden. Met andere woorden: de non-cliometric history heeft zich ook vernieuwd. Misschien zou zij zelfs gesierd moeten met een aparte naam, bijvoorbeeld *Interdisciplinary Economic History*. De bedoeling is hier uiteraard niet om in debat te gaan met een artikel van veertig jaar geleden maar om aan te geven dat zich sindsdien ook andere takken van economische geschiedenis hebben ontwikkeld. Hieronder zullen de ontwikkelingen in de non-cliometrische *Interdisciplinary Economic History* nader worden bekeken.

De tweede uitspraak van Fogel luidde: ‘The new economic history represents a reunification of economic history with economic theory and thus brings to an end the century-old split between these two branches of economics’.¹⁰ Waar het Fogel hier om te doen is, is voor de econoom interessanter dan voor de historicus: hij annexeert in feite de economische geschiedenis en maakt haar tot een tak van de economie.

9. Robert William Fogel, ‘The reunification of economic history with economic theory’, *American Economic Review* 55 (1965) 92-98, aldaar 92.

10. *Ibidem*, 94.

In de Verenigde Staten is de economische geschiedenis, zoals eerder opgemerkt, vaak verbonden aan een faculteit Economie (zoals in Nederland in Groningen het geval is). Dit volgt Fogels gedachtegang dat economische geschiedenis bij economie hoort. Maar als je zo redeneert, zou je politieke geschiedenis moeten onderbrengen bij politicologie, sociale geschiedenis bij sociologie, oude geschiedenis bij klassieke talen, en Middeleeuwse en Nederlandse Geschiedenis bij een opleiding Taal en Cultuur van Nederland. Om deze reden staat Fogel in de titel van deze bijdrage symbool voor een economische geschiedenis die een onderdeel vormt van de economische wetenschap, zo niet van de econometrie, en uitsluitend zijn inspiratie vindt in de economie.

De cliometrie ambieert kwantitatieve gegevens te onderwerpen aan een rigide mathematisch model. In dit citaat uit een nieuw cliometrisch tijdschrift, *Cliometrica*, stellen de redacteurs het volgt:

Cliometrics is indeed more than economic history, quantitatively defined. [...] If historical phenomena are not solely made of figures, they also all have a quantitative dimension. This perspective has really been systematized by the cliometricians, stressing the need to go beyond mere statistical measures or use of indicators, but also the need of a consistent theory to organize the quantitative material.¹¹

Nu had de sociaalwetenschappelijke geschiedbeoefening in de jaren zeventig en tachtig het aura van vernieuwing en dat dwong respect af. Maar de narrativistische tegenreactie, die eind jaren zeventig al begon, had een grote impact op de beeldvorming. In 1979 kondigde Lawrence Stone de opkomst van het narrativisme aan in een geruchtmakend artikel in *Past and Present* met de titel: 'The revival of narrative. Reflections on a new old history.'¹² Hij stelde dat het einde van de positivistische geschiedschrijving in zicht was, dat het individu zou terugkeren ten koste van de groep, dat aandacht voor cultuur de aandacht voor economie en demografie zou verdringen, dat de trend zou verschuiven van analytisch naar descriptief, en van wetenschappelijk naar literair. Uiteraard lieten de meer positivistisch ingestelde historici zich hierdoor niet ontmoedigen. Ook wordt er nog steeds gepubliceerd over de bewijsvoering en wetenschappelijke status van historisch-sociologische theorieën, al lijkt het erop dat weinigen zich hier momenteel erg druk over maken.¹³

11. Dora Costa, Jean-Luc Demeulemeester en Claude Diebolt, 'What is "Cliometrica"?' *Cliometrica* 1 (2007) 1-6, aldaar 2.

12. L. Stone, 'The revival of narrative. Reflections on a new old history,' *Past and Present* 85 (1979) 3-24.

13. Zie bijvoorbeeld P.H.H. Vries, *Verhaal en betoog. Geschiedbeoefening tussen postmoderne vertelling en sociaal-wetenschappelijke analyse* (Leiden 1995).

Maar in de niet-economische en sociale geschiedschrijving is de aandacht verlegd van ‘harde’ onderwerpen als de sociaal-economische of demografische onderbouw naar ‘zachtere’ onderwerpen zoals cultuur, mentaliteit, taal, identiteit en betekenis (*meaning*). Mede als gevolg hiervan komen ook in de niet-cliometrische sociaal-economische geschiedschrijving meer narrativistische elementen voor.¹⁴ De sociale geschiedenis heeft zich veel sterker laten inspireren door deze ‘zachtere’ onderwerpen. Het contrast tussen de cliometrische economische geschiedenis en de sociale geschiedenis is hierdoor alleen maar sterker geworden, en zelfs tussen de cliometrische en de niet-cliometrische geschiedenis lijkt de methodologische kloof toe te nemen, of die laatste nu de techniek, de koloniale geschiedenis, het economisch beleid, of de wereldgeschiedenis bestudeert.

De revolutie die in andermans staart beet

Maar, zo kan worden tegengeworpen, de spagaat tussen *diehard number crunching* en mathematische modelvorming enerzijds en leesbare, evenementiele economische geschiedenis anderzijds is achterhaald sinds de ‘institutes’ in zwang zijn gekomen. Immers, de cliometrische ‘slang’ beet in zijn eigen staart, want door het besef van de rol van instituties in de economie (*history matters*) dwong de economische geschiedenis de economie om terug te gaan naar de invloed van *histoire événementielle* en de invloed van ongrijpbare zaken als ‘cultuur’.¹⁵ Met zaken als ‘embeddedness’, ‘incentive structure’ en ‘agency relations’ brachten Douglass North en zijn verwanten de geschiedenis weer in beeld.¹⁶ Drukker stelt daarom in zijn boek *De revolutie die in haar eigen staart beet* dat voor economen die op zoek zijn naar de oorzaken van economische groei, het antwoord ‘alleen gevonden kon worden door terug te keren tot de traditionele economische geschiedenis, de benadering waar zij jarenlang zo vrolijk en eensgezind de poten onder vandaan hadden gezaagd’.¹⁷ Met andere woorden, je zou kunnen zeggen dat de cliometrie heeft gedaan wat Braudel wilde en momenteel de ‘zachtere’ onderwerpen op de harde basis plaatst. Kijk maar naar Douglas North, die begon als cliometrist, maar wiens naam nu bijna synoniem is met ‘institutions’. Lijkt het er dus niet sterk op

14. Karl Popper zou, wellicht met enige afkeer, zeggen dat *falsificatie* steeds verder werd verdrongen door *interpretatie*.

15. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet*, 258-280.

16. D.C. North, *Institutions, institutional change and economic performance* (Cambridge 1990); Oliver Williamson, ‘The New Institutional Economics: Taking stock, looking ahead’, *Journal of Economic Literature* 38 (2000) 595-613.

17. Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet*, 51.

dat de cliometrie weer tot de ouderwetse economische geschiedenis is teruggekeerd.¹⁸

Deze visie moet echter van drie kanttekeningen worden voorzien. Ten eerste moet er een onderscheid worden gemaakt tussen de economie (waar instituties in de mode zijn gekomen) en economische geschiedenis. Veel Amerikaanse economisch-historici zijn dan wel verbonden aan een economische faculteit, toch moet er een onderscheid worden gemaakt tussen de onderzoeksagenda van economen (die instituties ontdekt hebben) en historici (die ze nooit uit het oog verloren hebben). Maar zolang de cliometristen zich alleen op de economie richten, zullen zij, geïnspireerd door de *New Institutional Economics* en verwante richtingen als *Public Choice Theory*, de instituties endogeniseren in het model en daarmee hun aparte cliometrische koers voortzetten. Zij bijten daarmee geenszins in hun eigen staart!

Ten tweede heeft de economie, met name de *New Institutional Economics*, weliswaar de *thematiek* van de geschiedenis ontdekt (padafhankelijkheid, *embeddedness*, 'history matters') maar ze accepteert daarmee nog niet de historische aanpak (even daargelaten of deze neigt naar historicistisch narrativisme of stoelt op een zuiver beargumenteerd positivisme, de laatste mogelijkheid wordt door cliometristen meestal genegeerd). Integendeel: *New Institutional Economics* breidt eenvoudigweg het gebied uit dat met de gereedschapskist van de economie wordt aangepakt.¹⁹ Het begon met het incorporeren van transactiekosten in de analyse. Maar uiteindelijk blijken ook onderwerpen als migratie, belastingheffing, criminaliteit, infrastructuur, gezondheid en oorlogen verklaard te kunnen worden met behulp van de cliometrie, of preciezer, met het neoklassieke model. Zo blijkt de Russische revolutie gedeeltelijk te kunnen worden verklaard vanuit de fiscale onevenwichtigheden in het tsaristische regime ten tijde van de Eerste Wereldoorlog.²⁰ Er is dus nadrukkelijk

18. De herontdekking van cultuur als verklarende variabele in het economisch model wordt ook aan de orde gesteld in Paul Klep, "Reculturalisation" in economic and social history', *NEHA-Jaarboek voor economische, bedrijfs- en techniekgeschiedenis* 64 (2001) 6-27. In dit themanummer ook bijdragen van P.H.H. Vries, J.R. Goody, Arthur P. Wolf, Willem Frijhoff en John F. Wilson.

19. Een definitie luidt: 'New Institutional Economics incorporates a theory of institutions into economics. It builds on, modifies, and extends neoclassical theory. It retains and builds on the fundamental assumption of scarcity and hence competition – the basis of the choice theoretic approach that underlies microeconomics. It has developed as a movement within the social sciences that unites theoretical and empirical research examining the role of institutions in furthering or preventing economic growth. It includes work in transaction costs, political economy, property rights, hierarchy and organization, and public choice.' Bron: Ronald Coase Institute. <http://www.coase.org/newinstitutionaleconomics.htm>

20. Daarbij worden *econometric tests of intertemporal stability* en *techniques of intervention analysis* toegepast. Gregory M. Dempster, 'The fiscal background of the Russian revolution', *European Review of Economic History* 10 (2006) 35-50.

geen sprake van *terugkeren*, maar van het annexeren van nieuwe thema's in de methodologie.

Een derde kanttekening betreft de beeldvorming dat de poten onder de traditionele economische geschiedschrijving vandaan zijn gezaagd. Dit negeert het gegeven dat gelijktijdig met de cliometrie ook de niet-cliometriscie geschiedenis zich verder heeft ontwikkeld. In deze niet-cliometriscie economische geschiedenis worden economische onderwerpen bestudeerd op al dan niet kwantitatieve wijze en met gebruikmaking van economische concepten, maar zonder een rigide mathematisch model. Het zou wat onnozel zijn als cliometristen teruggaan naar de negentiende eeuw terwijl de niet-cliometriscie geschiedenis zich onder hun eigen neus heeft verrijkt met theoretische concepten en kaders die de leemte van de restfactor 'cultuur' kunnen vullen. Er is hier helemaal geen sprake van een ('negentiende-eeuws') inductief historicisme, maar eerder van sociaalwetenschappelijk positivisme waarbij zorgvuldige problematisering en nauwgezette kwalitatieve argumentatie de rol van de regressieparameters hebben overgenomen.

Er zijn overigens ook stromingen in de economie die op meer sociologische wijze de instituties benaderen. Zij richtten zich bijvoorbeeld op de verklaring van technologische innovatie (zoals de *endogenous growth theory*)²¹ of op de ontwikkeling van de economische dynamiek waarbij gedragsroutines een rol spelen als in de biologische evolutie (*evolutionary economics*).²² Maar in de cliometrie staat het neo-klassieke model centraal.

Kortom, vertrouw niet teveel op North: '*History matters*' is geen rehabilitatie van de geschiedenis maar een vorm van economisch imperialisme. De koers van de *New Economic History* wijkt nog steeds af van die van de *mainstream* geschiedenis, terwijl de laatste steeds minder in staat is om de resultaten van de eerste te accommoderen. We moeten daarom vaststellen dat het overigens verdienstelijke boek van Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet*, met de verkeerde titel is getooid: de slang houdt zijn eigen staart ver weg en bijt bij voorkeur in de staart van een andere discipline, om die vervolgens te kwantificeren en met behulp van een geavanceerd econometrisch model tracht te verklaren.

Hoe verging het de niet-cliometriscie economische geschiedenis?

Binnen de economische geschiedenis bestond er sinds de cliometrische revolutie een spagaat. Er bleef namelijk ook een niet-cliometriscie economische

21. Zie bijvoorbeeld William J. Baumol, Robert E. Litan en Carl J. Schramm, *Good capitalism, bad capitalism, and the economics of growth and prosperity* (Hew Haven 2007).

22. Richard R. Nelson en Sidney G. Winter, *An evolutionary theory of economic change* (Cambridge 1982); Drukker, *De revolutie die in zijn eigen staart beet*, 272-277.

geschiedenis bestaan. De cliometrische revolutie vond plaats op faculteiten economie in de Verenigde Staten, en de economische geschiedenis handhaafde zich daar sterk, met houvast aan het economisch marktmodel en een instroom van economen. Naarmate het narrativisme sterker om zich heen greep, vormde deze toch al niet zo toegankelijke, door mathematisch jargon beheerste subdiscipline meer en meer een apart zijspoor in de historiografie. Tegelijkertijd vormde op veel universiteiten in West-Europa (en zeker ook een aantal in de Verenigde Staten) de economische geschiedenis samen met de sociale geschiedenis een sectie of subfaculteit die aan een faculteit der letteren in plaats van aan een economische faculteit gevestigd was.²³ Zowel dat gedwongen huwelijk als die historisch gegroeide inbedding maakt een wereld van verschil. In Europa werd een ontwikkeling gecontinueerd van de economische geschiedenis die het complement vormt van het verhaal over de mens in zijn omgeving (de sociale geschiedenis) en de wijze waarop die mens in het verleden zijn wereld bestuurde (de politieke geschiedenis).²⁴ Ik noemde reeds specialisaties als techniekgeschiedenis, wereldgeschiedenis, bedrijfsgeschiedenis en de geschiedenis van de *political economy*, maar het economische aspect komt natuurlijk evengoed voor in de landbouwgeschiedenis, de stadsgeschiedenis, de migratiegeschiedenis, de geschiedenis van materiële cultuur, de geschiedenis van de sociale zekerheid, de geschiedenis van overheidsfinanciën, enzovoorts. Deze niet-cliometrise of interdisciplinaire economische geschiedenis hanteert allerlei concepten uit de economische theorie in bredere zin, en is over het algemeen niet bang voor kwantificering (dit geldt natuurlijk vooral voor de landbouwgeschiedenis maar ook de

23. Zowel de onderzoeksschool het N.W. Posthumus Instituut als het *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis (TSEG)* richten zich zowel op de economische als de sociale geschiedenis. Het samengaan in 2004 van het *NEHA-Jaarboek* en het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis (rvsg)* in één nieuw tijdschrift, het *TSEG*, kan gezien worden als een uiting van de wens om de eenheid in de sociale en economische geschiedenis te koesteren. Gemeenschappelijke component in dit periodiek is de sociaalwetenschappelijke methode, geïncorporeerd in geschiedschrijving die verder gaat dan interpretatie of beschrijving, en nadrukkelijk streeft naar het herkennen van patronen (zoals verwoord in het *mission statement* van *TSEG*). Eén van de voorgangers, het *NEHA-Jaarboek voor Economische, Bedrijfs- en Techniekgeschiedenis*, was zelf nog maar tien jaar eerder (in 1994) ontstaan uit het *Jaarboek voor de Geschiedenis van Bedrijven Techniek* en het *Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek*. Die laatste was in 1970 ontstaan uit het *Economisch-Historisch Jaarboek* dat stamt uit 1915. De samenbundeling van de economische en sociale geschiedenis is dus al een hele tijd gaande in Nederland.

24. Overigens stelt Drukker dat de kloof tussen letterenfaculteiten enerzijds en economische faculteiten anderzijds reeds aan het eind van de twintigste eeuw werd gedicht door toenadering van de *New Economic Historians*. Hij baseert dit op het bestaan van handboeken voor niet-economen (zoals ook het zijne voor niet-economen goed leesbaar is). Ik bestrijd echter dat de verschillende takken van onderzoek hiermee dichter bij elkaar komen. Zie Drukker, *De revolutie die in haar eigen staart beet*, 24, 33.

global history schuwt het getal niet), maar ambieert niet om de kwantitatieve gegevens te onderwerpen aan een rigide econometrisch model.

De niet-cliometrische economische geschiedenis kan worden omschreven als ‘in de voetsporen van Braudel’. Braudel staat daarbij symbool voor het versterken van de inbreng van het positivisme in de algemene geschiedschrijving, maar zónder de economische geschiedenis op een econometrisch zijspoor te zetten ten opzichte van de rest van de geschiedschrijving. We moeten hierbij niet meteen denken aan de Braudel van de *longue durée* of van de *histoire totale*.²⁵ Bij de aandacht voor economische geschiedenis gaat het om meer dan alleen het emanciperen van het economische aspect, het gaat om de bewuste toepassing van sociaalwetenschappelijke methoden en instrumenten en feedback te leveren op de waarde daarvan. In zijn latere werk blijft Braudel hameren op de noodzaak van het integreren van sociaalwetenschappelijke methoden, waarbij hij stelt dat de geschiedbeoefening zelfs een leiderschapsrol kan spelen om methodes en invalshoeken bijeen te brengen. In een recensie van Braudels bundel *Ecrits sur l'histoire* (1969) zegt Günther Roth hierover: ‘Braudel’s message of the integration of the social sciences under the leadership of history is reiterated in a single-minded and repetitive fashion’.²⁶ Let op: het gaat er natuurlijk niet om dat één iemand ál deze sociaalwetenschappelijke methodes in zijn werk verenigt, maar om het bewust toepassen van sociaalwetenschappelijke methodes met aandacht voor de implicaties van de betreffende methode.

Dat klinkt niet verrassend maar is wel belangrijk. In een recent artikel van de toonaangevende historicus Keith Thomas, ‘New ways revisited. How history’s borders have expanded in the past forty years’, wordt gesignaleerd dat de econometrie aanvankelijk de geschiedenis leek te veroveren maar dat uiteindelijk toch niet deed.²⁷ Thomas stelt vast dat historici tegenwoordig niet bang meer zijn om theorieën van de sociale wetenschappen te gebruiken: termen als publieke ruimte, discours, *path dependency*, *embeddedness*, civilisatieproces, enzovoort, die alle nog geen betekenis hadden in de jaren zestig, worden nu op grote schaal gebruikt.

James Scott, die naam maakte met een economisch-antropologische studie naar *peasants* in Maleisië, heeft binnen de politieke wetenschappen strijd geleverd om meer studies van kwalitatieve aard geaccepteerd te krijgen in

25. Ik distantieer mij overigens van de opvatting dat Braudel zélf, door aandacht te besteden aan structurele factoren als klimaat en natuurlijke omstandigheden, het belang van ideeën, opvattingen en cultuur reduceerde – eerder lijkt me dat dit een gevolg is van de school van navolgers die zich uitsluitend op de *longue durée* richtten. Cf. Klep, “Reculturation” 9.

26. Recensie van de Engelse vertaling *On history*, in *American Journal of Sociology* 87 (1982) 1402-1404.

27. *Times Literary Supplement* 13 oktober 2004, 3-4. Zie ook: Marjolein ‘t Hart, ‘Buitenlandse tijdschriften: de opkomst van 2006’, *TSEG* 4: 2 (2007) 110-130, aldaar 112.

academische tijdschriften, aangezien, zo stelde hij, kwantitatieve studies teveel bevoorrecht waren. Hij inspireerde daarmee in 2001 een beweging die bekend geworden is als de ‘perestrojka in de politieke wetenschappen’.²⁸ Ook in de economische wetenschap worden er aanvallen gepleegd op het neoklassieke model en wordt gepleit voor een bredere, sociaalwetenschappelijke methodologie.²⁹ Dit wijst erop dat de meer op argumentatie gebaseerde en kwalitatief onderbouwde aanpak van de historicus ook methodologisch een valide alternatief vormt voor een methodologie die stoelt op statistische correlatie.

Het is duidelijk dat in de ontwikkeling van de sociale en economische geschiedenis Fernand Braudel’s opvattingen onmiskenbaar doorklinken. Met name richtingen als antropologie, bedrijfskunde, ontwikkelingseconomie, evolutionaire economie en politieke wetenschappen hebben allerlei bruikbare concepten ontwikkeld waarmee economische verschijnselen kunnen worden geanalyseerd. Ik noem enkele voorbeelden: *linkages* om verwevenheid tussen economische activiteiten in kaart te brengen, *moral economy* om andere dan prijsprikkels als coördinatiemechanisme te onderzoeken, (*neo-*)*corporatisme* om de organisatie van de arbeidsmarkt te bestuderen die waarbij het niet alleen maar gaat om de hoogte van de lonen als prikkel, *cross-class alliances* om de werkgevers te benaderen als economische spelers die niet alleen maar gericht zijn op winst³⁰, en *institutional complementarities* om in de economie de invloed van instituties te operationaliseren en een verklaring te bieden voor niet-markt-gericht gedrag van bedrijven.³¹ Ik noem deze voorbeelden met name omdat ze raken aan thema’s als arbeidsverhoudingen en de rol van instituties in de sociale verhoudingen, die ook in de sociale geschiedenis centraal staan. Omdat de aanbodzijde (de rol van de werkgevers, de onder-

28. Zie Kristen Renwick Monroe (ed.), *Perestroika!: The raucous rebellion in political science* (New Haven 2006); James C. Scott, *The moral economy of the peasant: rebellion and subsistence in Southeast Asia* (New Haven 1979); Idem, *Seeing like a state: how certain schemes to improve the human condition have failed* (New Haven 1998). Zie ook *The Chronicle of Higher Education*, sept 2001: ‘Scholars join revolt against the domination of mathematical approaches to the discipline’. http://www.btinternet.com/~pae_news/Perestroika/Miller.htm.

29. Onderhoudend zijn de prikkelende meningen die worden geventileerd in het *Post-Autistic Economics Network*, dat *heterodox economics, sanity, humanity and science pluralism in economics* propageert. Zie <http://www.paecon.net/>.

30. De politicoloog Swenson heeft de term ‘cross class alliances’ wereldwijd onder de aandacht gebracht door middel van een historisch onderzoek. Peter A. Swenson, *Capitalists against markets. The making of labor markets and welfare states in the United States and Sweden* (Oxford/ New York 2002). Korpi distantieert zich hiervan: Walter Korpi, ‘Power resources and employer-centered approaches in explanations of welfare states and varieties of capitalism. Protagonists, consenters and antagonists’, *World Politics* 58 (2006) 167-206.

31. Zie voor *institutional complementarities*: L.J. Touwen, ‘Varieties of capitalism en de Nederlandse economie in de periode 1950-2000’, *TSEG* 3: 1 (2006) 73-104.

nemers) steeds vaker de aandacht krijgt in de analyse betreden deze studies het terrein van de economische geschiedenis.

De cliometrische economische geschiedenis is met haar instrumenten uit de economische theorie blijkbaar minder vatbaar voor nieuwe trends in de sociale wetenschappen in bredere zin. Zoals we zagen, hebben cliometristen de ambitie om alles te onderwerpen aan analyse aan de hand van een regressiemodel – dat is tenslotte hun gereedschapskist.³² Het gevaar bestaat dat het evenwichtsmodel van prijsvorming niet voor alle verbanden toereikend is, of dat in de kwantificering keuzes worden gemaakt die minder goed meetbare variabelen bij voorbaat een minder belangrijke plaats geven. Braudel leek dit reeds te voorzien toen hij schreef: ‘L’économiste distingue les structures économiques et suppose les structures non-économiques qui les entourent, les portent, les contraignent. Rien de plus anodin et apparemment de plus licite, mais, du coup, il a reconstitué le puzzle à sa façon.’³³ De econoom lost zijn eigen puzzel op.³⁴

Dat ook de techniekgeschiedenis concepten en theorieën hanteert die veel verder gaan dan het marktmodel noemde ik al. Ook de bedrijfsgeschiedenis, een ander zwaartepunt in het recente onderzoek en in Nederland grotendeels verenigd in het onderzoeksprogramma BINT, illustreert het nut van het incorporeren van theoretische concepten uit een andere hoek: uit de politicologie en de bedrijfssociologie. Hoewel sommige deelonderzoeken nog tamelijk nationaal zijn georganiseerd, probeert BINT uitdrukkelijk om de internationale comparatieve component te versterken met theorieën van Whitley en Hall en Soskice.³⁵

In de tijd van Adam Smith heette economie nog *political economy*. Pas aan het begin van de twintigste eeuw heeft Alfred Marshall de term *economics*

32. Een zeer onderhoudend voorbeeld van economische annexatiedrift is de bestseller *Freakonomics* waarin maatschappelijke problemen met behulp van economische methodes worden opgelost. Let wel: het gaat hierbij in feite om een verfijnde statistische analyse die evengoed van een socioloog afkomstig had kunnen zijn, maar die korte metten maakt met *cultural studies* en gelezen kan worden als een hartstochtelijk pleidooi voor een positivistische aanpak. S.D. Levitt en S.J. Dubner, *Freakonomics: A rogue economist explores the hidden side of everything* (New York 2005).

33. Braudel, *Ecrits sur l'histoire* (Parijs 1969) 86.

34. McCloskey noemt het ‘boys in the sandbox’ en schrijft over ‘the irrelevance of statistical significance’. Deirdre N. McCloskey, *The vices of economists; the virtues of the bourgeoisie* (Amsterdam 1996).

35. Richard Whitley, *Divergent capitalisms. The social structuring and change of business systems* (Oxford 2000); R. Whitley, ‘Societies, firms and markets: the social structuring of business systems’, in: R. Whitley (ed.), *European business systems. Firms and markets in their national contexts* (Londen 1992) 5-45; Peter A. Hall en David Soskice, ‘An introduction to varieties of capitalism’, in: Peter A. Hall en David Soskice (eds.), *Varieties of capitalism. The institutional foundations of comparative advantage* (Oxford 2001) 1-68.

populair gemaakt. Inmiddels is de term *political economy* geannexeerd door de politieke wetenschappen. Hier wordt de economie niet alleen bestudeerd vanuit het marktmodel, maar tevens vanuit de machtsverhoudingen. Bij de analyse van de inkomenseffecten van economische ontwikkelingen en economische beleidsmaatregelen moet bijvoorbeeld de asymmetrie in machtsverdeling worden meegenomen. Dit geeft een hele andere invalshoek bij het bestuderen van de institutionele structuur van een economie, en werpt een ander licht op oorzaak en gevolg in de economische geschiedenis. Ook worden internationale vergelijkingen tussen landen en de ontwikkeling in de wereldeconomie op een andere manier bekeken. Het is hoog tijd om in de economische geschiedenis de banden met het vakgebied van de (*international*) *political economy* aan te halen. In het onderzoek naar de economische geschiedenis van de twintigste eeuw kan de leer der *political economy* een bijdrage leveren die ons bevrijdt uit de beknelling van het marktmodel. De internationale positie van de Nederlandse economie, de gevolgen van de globalisering, maar ook marktordening en de het monetair beleid moeten worden geanalyseerd aan de hand van de *political economy*. In dit onderzoek kunnen begrippen als *policy learning*, *convergence*, *international regimes*, *hegemonic stability*, *strategic trade theory* en *innovation systems* een rol spelen. De uitgebreide literatuur over *comparative capitalism* en *corporatism* is hiervoor uitstekend bruikbaar.³⁶ Ook in het historische debat over globalisering komen deze begrippen reeds veelvuldig voor.³⁷ Een ander voorbeeld is het begrippenapparaat dat door sociale wetenschappers wordt aangedragen bij de bestudering van de overleconomie.³⁸

Samenwerking met sociale geschiedenis

Opmerkelijk is dat de sociale geschiedenis, die ook de invloed onderging van de vernieuwing door de *Annales*, niet op een specifiek zijpad zoals de *New Economic History* terecht kwam. Sociale geschiedenis begon ooit als een emancipatoire geschiedenis die aandacht besteedde aan arbeiders, maar behandelt inmiddels een brede waaier aan onderwerpen, een waar 'pande-

36. Ik licht dit verder toe in L.J. Touwen. 'How does a coordinated market economy evolve? Effects of policy learning in the Netherlands in the 1980s', *Labor History* 49 (2008), forthcoming.

37. Robert Gilpin, *Global political economy. Understanding the international economic order* (Princeton/Oxford 2001) 77-102 en 108-126. Zie over het gebruik van politicologische concepten over de globalisering: A. Schuurman, 'Globalisering, geschiedenis en ruimte', *TSEG* 4: 3 (2007) 15-35.

38. Doreen Arnoldus, Karel Davids, Gregory Vercauteren en Ivan Wijnens, 'De groei van de overleconomie in Nederland en België', *TSEG* 1: 1 (2004) 76-109.

monium' zoals ooit eens werd gezegd.³⁹ In 1994 noemde Prak als vier hoofdthema's van de (toenmalige) sociale geschiedenis: arbeid en arbeidsmarkt, lokale gemeenschappen, de rol van instituties in de sociale verhoudingen, en de verhouding tussen mannen en vrouwen. Daarnaast, zo stelt hij, zijn er natuurlijk een reeks andere onderwerpen variërend van stadsgeschiedenis en demografie tot medische geschiedenis en de meer culturele thema's. Verschillende onderwerpen, zoals migranten en gender, kunnen binnen elk van de genoemde hoofdthema's een rol spelen.⁴⁰ De sociale geschiedenis viel de eer ten deel om allerlei invloeden uit de culturele geschiedenis in zich op te nemen – in de Verenigde Staten is de sociale geschiedenis nog veel sterker samengesmolten met culturele en antropologische geschiedenis en met vakken als *women's studies*, *African-American studies*, *gay and lesbian studies* (soms wat kwaadaardig de *accusatory studies* genoemd). Maar ook bij ons heeft de sociale geschiedenis invloed ondergaan van nieuwe ontwikkelingen in het sociaalwetenschappelijk onderzoek, waarbij vooral post-structuralisme en postmodernisme opvallen. Prak zegt hierover: 'De opmars van cultuur, taligheid, instituties en lokale verscheidenheid zijn niet zomaar toevoegingen aan het uit de jaren '70 overgeleverde materialistische beeld van sociale structuren, ze hebben dat beeld zo radicaal ondermijnd dat eigenlijk niemand nog op die 'structurele' manier aan sociale geschiedenis kan doen.'⁴¹ Maar met deze waarschuwing in het achterhoofd lijkt de sociale geschiedschrijving zich niet zoveel aan de *linguistic turn* gelegen te laten liggen, waarschijnlijk omdat historici vinden dat ze toch altijd al bronkritisch te werk gingen en zich bewust waren van perspectiefkeuze en beeldvorming. Wat het vakgebied sterker lijkt bezig te houden is de tweede conclusie van Prak: 'Wellicht werken microsystemen wel heel anders dan macrosystemen.'⁴² Er is een voortdurende (en terechte) aandacht voor de plaats van detailstudies in het overkoepelende raamwerk. Voor de volledigheid (en met genoegen) moet ik hierbij vermelden dat er meer dan genoeg sociaal historici zijn die het *cijfer* niet schuwen – maar statistiek dient de geschiedschrijving, niet het model.

Door hun nauwe organisatorische banden met de sociale geschiedenis hebben economisch historici in Nederland en Vlaanderen een goede uitgangspositie voor interdisciplinaire economische geschiedenis. Anders dan in Engeland en de Verenigde Staten zijn de institutionele scheidsmuren tussen geschiedenis enerzijds en de sociale wetenschappen anderzijds echter

39. Karel Davids en Jan Lucassen, 'Sociale geschiedenis: een momentopname', *TVSG* 10 (1984) 362.

40. M. Prak, 'De nieuwe sociale geschiedschrijving van Nederland', *TVSG* 20 (1994) 121-148, zie ook Fransica de Haan, "'De tijden roepen om haar". Een reactie op Maarten Praks 'De nieuwe sociale geschiedschrijving in Nederland'', *TVSG* 21 (1995) 61-80.

41. Prak, 'De nieuwe sociale geschiedschrijving', 146.

42. *Ibidem*, 147.

vrij hoog: politicologen en sociologen bevinden zich in een andere faculteit, publiceren in hun eigen tijdschriften en zien, enigszins karikaturaal gesteld, geschiedenis als een discipline waar de aandacht voor data de helderheid van het model versluiert (terwijl historici zullen tegenwerpen dat bij de sociale wetenschappen teveel nadruk op het theoretisch model de empirische toetsing overschaduwet). Hoewel er op allerlei deelgebieden in onderzoeksprogramma's toenaderingen zijn tussen de faculteiten, ligt het voor de hand dat onderzoekers in de economische en sociale geschiedenis in de eerste plaats op eigen kracht concepten operationaliseren en toetsen en zich niet al te bescheiden opstellen tegenover de sociale wetenschappen.

In twee gebieden van de economische en sociale geschiedenis is de samenhang tussen economische en sociale al tamelijk sterk: de geschiedenis van de vroegmoderne Nederlanden en de *global history*. Bij beide ligt dat misschien wel voor de hand: cliometrie is moeilijk te bedrijven als de cijfers ontbreken. De economie ten tijde van de Republiek, handelskapitalisme, proto-industrialisatie, in het onderzoek naar deze onderwerpen worden de disciplines minder sterk gescheiden dan in de moderne geschiedenis.⁴³ De historische analyse van de economie in de Republiek in comparatief perspectief zoals voorgesteld in het pamflet 'Nederland als afwijking van het algemeen patroon' vormt een voorbeeld van de bredere aanpak die vroeger of later ook in de moderne economische geschiedenis zal doordringen – of misschien reeds bezig is door te dringen. De opkomst van *global history* toont een vergelijkbaar beeld.⁴⁴ De reeds genoemde en wereldwijde in de belangstelling staande *global history* is schatplichtig aan Braudel en koestert de interdisciplinariteit.⁴⁵ In de studie naar de wereldwijde interactie tussen landen, naar de beïnvloeding van economische ontwikkeling door wereldwijde processen van handel, kapitaalstromen, informatie-uitwisseling, of uitwisseling van ziektekiemen, religies of migranten, wordt het net breed uitgesmeerd.⁴⁶ Allerlei aspecten komen hierin aan de orde: de markt, de sociale structuur (meer kenmerk van de sociale dan de economische geschiedenis), cultuurkenmerken (beter te analyseren met antropologische begrippenapparaat dan met het marktmodel), enzovoorts. Dit resulteert in een veel minder sterke scheiding tussen cliometrie enerzijds en niet-cliometrische economische geschiedenis en sociale geschiedenis anderzijds.

43. Peter Mathias stelt dat dit begon met de studies van Mendels, Clarkson en Coleman naar de protoindustrialisatie in Engeland. Mathias, 'Economic history: Living with the neighbours', 13-14.

44. Zie bijvoorbeeld Maarten Prak en Jan Luiten van Zanden 'Towards an economic interpretation of citizenship: the Dutch Republic between medieval communes and modern nation-states', *European Review of Economic History* 10 (2006) III-145.

45. Ten overvloede verwijs ik voor Braudel's ideeën hieromtrent naar P.H.H. Vries, 'Europa en de rest. Over Braudel en het kapitalisme', in: M.Ph. Bossenbroek, M.E.H.N. Mout en C. Musterd (eds.), *Met de Franse slag. Opstellen voor H.L. Wesseling* (Leiden 1998) 239-260.

46. Zie *Journal of Global History* 1 (2006) en 2 (2007) en *The Journal of World History*.

Door het gemeenschappelijke kenmerk van interdisciplinariteit en selectief gebruik van sociaalwetenschappelijke methodes getoetst aan primaire archiefdata, kan men toch blijven spreken van ‘eenheid in verscheidenheid’ in de economische en sociale geschiedenis. Wij moeten daarom streven naar het incorporeren van meer economische elementen in bepaald sociaal-historisch onderzoek (bijvoorbeeld in de bestudering van migratiestromen) en meer sociaal-historische aspecten in het economisch-historisch onderzoek (zoals bijvoorbeeld de rol van landelijke verschillen in bedrijfscultuur in de bedrijfsgeschiedenis). De tijd is rijp voor een hernieuwde toenadering tussen economische en sociale geschiedenis. Bij de interdisciplinaire clustering zullen drie zaken een rol spelen. Ten eerste kan de economische en sociale geschiedenis een sterkere rol gaan spelen in het maatschappelijk debat, waar voortdurend wordt gediscussieerd over zaken als globalisering, de rol van de staat, assimilatie van vreemdelingen, of vergrijzing, zonder dat daarbij een historische context aanwezig is.

Ten tweede wordt het onderzoek steeds vaker internationaal comparatief, waarbij de zaken in Nederland, die we toch het beste kennen, in al hun bijzonderheid of gewoonheid worden vergeleken met die in het buitenland. Wellicht is het zinvol om op te merken dat de aandacht voor de *eigenheid* van Nederland (die met name bij de bestudering van de Republiek in de zeventiende eeuw nogal eens de kop opsteekt) niet voorop zou moeten staan. Elk land heeft zo zijn eigenaardigheden. Het is zinvoller om in een comparatieve analyse op zoek te gaan naar overeenkomstige ontwikkelingen in verschillende landen, om pas daarna te kijken naar de verschillen in hun onderlinge (evolutionaire) samenhang – waarbij het verschil tussen micro en macro niet uit het oog verloren moet worden.

Ten derde is expliciete aandacht vereist voor het toegepaste theoretisch kader. Niet alleen de historiografische inbedding zal bij elk onderzoek in de inleiding behandeld moeten worden, ook de verantwoording van de gebruikte onderzoeksmethode zal steeds vaker expliciet moeten worden gemaakt.

De economische geschiedenis van de moderne tijd vindt dus, in navolging van de economische geschiedenis van de vroegmoderne tijd en de wereldgeschiedenis, nieuwe inspiratie in de sociale wetenschappen (waaronder de politieke wetenschappen). De inzichten opgedaan in cliometrisch onderzoek zijn waardevol – vooral wanneer vermeende verbanden systematisch worden gefalsificeerd (met statistiek kun je beter bewijzen dat twee dingen *niet* met elkaar samenhangen dan dat ze wel met elkaar samenhangen) en ze sijpelen vanzelf door in de ‘gewone’ economische geschiedschrijving of zelfs de algemene geschiedschrijving. Hoewel menig historicus zich voornamelijk op de conclusies van cliometrische artikelen baseert, wordt het werk wel gelezen. Maar de niet-cliometrise economische geschiedenis moet er óók zijn. Het merendeel van de Nederlandse economische geschiedenis bevindt zich in afdelingen samen met sociale geschiedenis, die veel sterker is georiënteerd op

sociaalwetenschappelijke theorievorming. De kruisbestuiving – thematisch, maar met name ook methodologisch – die zich daar afspeelt, wordt gebagatelliseerd door diegenen die zich blindstaren op de cliometrische aanpak. De geschiedbeoefening heeft veel te winnen bij een brede interdisciplinariteit die – en dat is van belang – wordt geïncorporeerd in het eigen vak, in plaats van gedomineerd te worden door het wezen van het andere vak. Onderzoeksprojecten waarin op de een of andere wijze verschillende sociaalwetenschappelijke methodes en invalshoeken worden gecombineerd, en zich niet alleen richten op de harde cliometrie, zullen aan de Nederlandse en Vlaamse economisch- en sociaalhistorische secties een goede kans van slagen hebben.

Kortom, het lijkt erop dat de afgelopen halve eeuw de sociale geschiedenis breder is geworden en de economische geschiedenis de diepte in is gegaan. Ik denk dat hier de economische geschiedenis iets van de sociale geschiedenis kan leren. De niet-clometrische of interdisciplinaire economische geschiedenis (ik suggereerde reeds als benaming *Interdisciplinary Economic History*), kan alleen een overtuigende positie innemen als ze de economische geschiedschrijving verrijkt met inzichten en concepten uit de sociale wetenschappen en deze expliciet op hun bruikbaarheid beoordeelt: bijvoorbeeld theorieën uit de *political economy*, uit de sociologie of uit de culturele antropologie.

Conclusie

In de *New Economic History* worden historische vraagstukken geanalyseerd aan de hand van econometrische modellen, met name het neo-klassieke evenwichtsmodel van prijsvorming op de markt van vraag en aanbod. Deze tak van de economische geschiedschrijving bloeit in de Verenigde Staten maar is in ons land minder dominant. Om instituties en culturele aspecten in de analyse mee te nemen, proberen economen deze in het marktmodel te incorporeren. Zo kan de cliometrie op basis van de North en de *New Institutional Economics* verdergaan.

Voor de economische geschiedenis is het endogeniseren van instituties in het econometrisch model niet de meest voor de hand liggende of de meest veelbelovende weg. De niet-clometrische economische geschiedenis, waarvoor in dit artikel de naam *Interdisciplinary Economic History* is aangedragen, moet een duidelijker positie krijgen. Het gaat hier dan om economische geschiedenis die niet minder kwantitatief hoeft te zijn, maar zich minder richt op de econometrische modellen. De historicus is beter geëquipeerd voor de analyse van complementaire aspecten in de volkshuishouding in ruimere zin, want door een bredere probleemstellingstraditie komen aspecten als macht, inkomensverdeling, sociale mobiliteit, transactiekosten en institutionele aspecten van economische activiteiten altijd al voor in het belangstellingsgebied van de historicus. Er zijn in de sociale wetenschappen concepten en methoden die

te gebruiken zijn in de economische geschiedschrijving – vooral omdat daar momenteel ook stromingen zijn die afstand nemen van de nadruk op statistisch-modelmatige analyse. Als voorbeeld heb ik genoemd de studie van de *International Political Economy*. Deze valt in Nederland onder politieke wetenschappen, maar behandelt een bij uitstek economische thematiek. Wanneer de historicus naast de economische theorie ook politieke en sociale theorieën gebruikt, kan de economische geschiedenis zich onderscheiden van de economie zonder de verworvenheden van de *New Economic History* overboord te gooien. De ironie is dat de kruisbestuiving tussen economische en sociaalwetenschappelijke geschiedenis in de huidige geschiedschrijving van de vroegmoderne tijd reeds een tamelijk sterke traditie vormt.

Daarmee heeft de cliometrie niet afgedaan. Zij levert nog steeds nuttige bouwstenen voor de economische geschiedschrijving. De door Robert Fogel en anderen gepropageerde statistische en modelmatige aanpak is uiteraard van groot nut. Dat ik hierboven heb gesteld dat we naast het economische model ook andere sociaal-wetenschappelijke modellen en theorieën moeten toepassen, is dan ook *niet* een eenzijdig pleidooi voor de ‘zachte’ geschiedenis. Integendeel: de ‘zachte’ onderwerpen moeten worden aangevuld met ‘harde’ statistiek (ook hier klinkt een echo van Braudel in door). In dit opzicht bouwen wij voort op de *New Economic History*. De systematische analyse van kwantitatieve data wordt zelfs steeds beter mogelijk voor de historicus, omdat via *data hubs* en data archieven op internet steeds meer schaarse data transparant toegankelijk worden.⁴⁷

Dit artikel onderschrijft en bekrachtigt de algemene strekking van het artikel van Frankema en Smits in dit discussiedossier. Ook zij stellen dat het economisch historisch onderzoek erbij gebaat is om de deuren naar historische en sociaalwetenschappelijke disciplines open te zetten en roepen op tot herwaardering van multidisciplinair onderzoek. Terwijl zij, zoals zij in hun inleiding stellen, wat meer de diepte ingaan om een algemene beschouwing te omzeilen, heb ik in het bovenstaande uitdrukkelijk gestreefd naar een algemene beschouwing over de moderne economische geschiedenis. In dat opzicht vullen de bijdragen elkaar aan.

Als het gaat om de toekomst van de economische geschiedenis in Nederland, dan denk ik dat de organisatorische samenwerking met sociale geschiedenis een uitstekende inbedding vormt voor een breder theoretisch kader voor de economische geschiedenis van de moderne tijd. In Nederland kunnen economisch-historici met sociaal-historici praten over Anderson, Bourdieu, Giddens, Grieco, Putnam en Sassen, op een studiedag van het N.W. Posthumus Instituut of gewoon op de gang. Dat neemt uiteraard niet weg dat

47. Ik heb het belang hiervan uitvoerig beargumenteerd in L.J. Touwen, ‘Electronic bookshelf or electronic library? An examination of the Medieval and Early Modern Data Bank’, *Historical Social Research* 18: 2 (1993) 213-229.

het veld breed is en niet alles uitwisselbaar is. Zoals de economische geschiedenis in contact staat met de cliometrie en daaruit bruikbare elementen overneemt, zo neemt op eenzelfde wijze de sociale geschiedenis elementen op uit de culturele geschiedenis, zonder hopelijk zelf gedomineerd te gaan worden door de *cultural* of *linguistic turn*. Het eclecticisch incorporeren van sociaalwetenschappelijke methoden en de toepassing hiervan in de historische probleemstelling is niet helemaal zonder gevaar – historici kunnen concepten of theorieën overnemen uit sociale wetenschappen die daar alweer verlaten zijn, of slechts onderdeel waren van een kortstondige trend, of (belangrijker nog) ze kunnen nalaten zich te verdiepen in de methodologische debatten die buiten de geschiedenis reeds gevoerd zijn. Hierdoor vergt interdisciplinair onderzoek soms een diepgravende oriëntatie op vreemde wetenschappelijk enclaves. Toch is per saldo het resultaat van deze inspanningen de moeite waard.

In Nederland, waar de institutionele scheidsmuren tussen economische en sociale geschiedenis laag zijn, moeten wij profiteren van de mogelijkheid tot kruisbestuiving tussen deze twee. Zo wordt in de toekomst de identiteit van de economische en sociale geschiedenis versterkt door een integratie van economische en sociale aspecten met behulp van de sociaalwetenschappelijke methode. Om een duidelijke positie naast de cliometrie te waarborgen is een duidelijke profilering noodzakelijk van de niet-cliometrische (of interdisciplinaire) moderne economische geschiedenis. Ik wil een lans breken voor expliciete sociaalwetenschappelijke oriëntatie van deze economische geschiedenis en voor het ontwikkelen van een historische operationalisering daarvan. Deze moet uiteraard een eigen positie krijgen en niet slechts een ‘afgeleide’ vormen. Hiertoe dient het debat met de relevante sociale wetenschappen niet te worden geschuwd! De oriëntatie op sociaalwetenschappelijke methoden biedt een uitweg uit beperkingen van het neo-klassieke model. Laten wij daarom voortbouwen op de erfenis van Braudel.

Over de auteur

Jeroen Touwen promoveerde in 1997 aan de Universiteit Leiden op het proefschrift *Extremes in the archipelago. Trade and economic development in the Outer Islands of Indonesia, 1900-1942* (Handelseditie: Leiden, KITLV Press, 2001). Recentelijk publiceerde hij in *TSEG* over *varieties of capitalism*. (*Varieties of capitalism* en de Nederlandse economie in de periode 1950-2000’, *TSEG* 3: 1 (2006) 73-104.) Hij is verbonden aan de Opleiding Geschiedenis in Leiden en doet momenteel onderzoek naar de economische geschiedenis van Nederland in comparatief opzicht, met name op het gebied van arbeidsverhoudingen en verzorgingsstaat.

E-mail: l.j.touwen@let.leidenuniv.nl